

W

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

7

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
1958

З М І С Т

	Стор.
Під проводом партії — до нових перемог	1
Г. Бойко — Рідна Вітчизна	3
Н. Сакуліна — Естетичне виховання у виховній роботі дитячого садка	4
Т. Цвєлих — Про естетичне виховання в дитячому садку	8
О. Авраменко — Роль наслідування у формуванні поведінки дошкільників	14

З ДОСВІДУ

Ю. Петраківська — Естетичне виховання в побуті дитячого садка	19
Е. Розенблат — Як я проводжу роботу по загартуванню дитячого організму	25
Г. Фігліна — Дозвілля дітей на дачі	28
М. Шейко — Прогулянка з несподіванками	32
В. Мироненко — Про одну цікаву гру	33
Л. Машек — Ігри з водою	35

КОНСУЛЬТАЦІЯ

О. Загребельна — Ігри на повітрі влітку	37
К. Кривша — Глина для іграшок-саморобок	41

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Л. Гольденберг — З досвіду дитячих садків Києва	42
В. Поп — Твори В. Ладичця для дітей	43
І. Соболєв — Для найменших	45

ПЕДАГОГІЧНЕ ЖИТТЯ

Конференції читачів журналу «Дошкільне виховання»	46
---	----

На 2-й стор. обкладинки — Природа навколо нас, на 3-й — Саморобні іграшки.

Редакційна колегія:

Д. О. Дорохова, Н. О. Красіна, Н. Ю. Переверзева, Є. К. Сухенко,
Г. І. Сушан (головний редактор), П. С. Ходченко, Т. І. Цвєлих,
П. Р. Чамата, М. Є. Шевченко.

Журнал «Дошкольное воспитание»
(на українском языке)

Тех. редактор О. О. Чала.

Коректор О. П. Миронова.

Адреса редакції: Київ, Ново-Павлівська, 2. Тел. 6-50-43.

БФ 13812. Замовлення К-214. Тираж 14780. Друк. арк. 3. Обл.-видавн. арк. 5.
Формат паперу 70×108¹/₁₆. Підписано до друку 20.VI 1958 р.

Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

Роль наслідування у формуванні поведінки дошкільників

О. АВРАМЕНКО

На всіх етапах розвитку дітей велике значення має наслідування, переймання, відтворення й повторення дій, вчинків, думок та почуттів інших людей, взагалі діяння за певним зразком чи прикладом. Схильність до наслідування й переймання є невід'ємною властивістю людської природи¹. Вона ґрунтується на спільності фізичної й психічної організації людей, спільності основних наших потреб та засобів їх задоволення, а також на заразливості психічних станів.

Як певна протилежність самостійності, самобутності й оригінальності наслідувальність тим сильніша, чим менш сформована особистість. Через те схильність до наслідування особливо сильна у дітей. Фізична слабкість, духовна недозрілість, вразливість та обмеженість досвіду дітей зумовлюють їх несамотійність і велику податливість до зовнішніх впливів. Не вміючи протистояти безпосереднім враженням, діти легко підпадають під їх владу і йдуть слідом за ними. Це своєрідна дитяча слабкість. Але в цьому ж і їхня сила. Схильність до наслідування є однією з найважливіших підойм розвитку дітей, на ній ґрунтується вся сила прикладу. В перші роки всі знання і вміння на-

буваються через наслідування, а сама дитина є, можна сказати, дзеркалом свого оточення. Для дошкільників наслідування є способом пізнання світу й засвоєння досвіду, все навчання на перших порах полягає в перейманні та відтворенні того, що дітям показують, про що їм читають чи розповідають. Говорячи про значення наслідування І. М. Сеченов писав: «Ми дуже добре усвідомлюємо, що якби дитина виховувалась серед корів і не бачила, крім них, ніякої іншої живої істоти, то вона, мабуть, стала б лаяти рачки і напевне мукати по-коров'ячому» (І. М. Сеченов, Избранные произведения, т. I, 1952, стор. 153).

Зміст і форми наслідування дуже різноманітні: це і звуконаслідування, і імітація розмов, інтонацій, співу, сміху, дій, міміки, жестів, і наслідування стилю поведінки і багато іншого.

Не буде великого перебільшення, якщо сказати, що вся поведінка дитини перших років цілком складається з наслідування. Ось кілька найзвичайніших прикладів.

П'ятирічна Оля старанно одягає й годує свою ляльку, намагаючись точнісінько відтворити всі дії й слова, що їх говорить в такій ситуації мати маленькому братикові.

Побачивши, що батько причісується, трирічний Саша наполегливо вимагає в нього гребінець і, одержавши його, гладить ним свій короткий чубик. В шухляді він натрапив на мамину приколку і зра-

¹ Серед безумовних рефлексів у людини І. П. Павлов виділяв особливий наслідувальний рефлекс, за допомогою якого, на його думку, у нас в дитинстві виробляється складна індивідуальна й соціальна поведінка.

зу ж пробує влаштувати її на свою голівку. На столі батько залишив помазок для бриття, і чотирирічний Сергійко не пропустив нагоди помазати ним свої щічки. Старший братик його починає щось малювати — давай і Сергійкові папір, олівці — він теж хоче малювати. інакше не обійдеться без плачу. Подібні факти трапляються на кожному кроці.

Діти дуже вразливі й спостережливі, малюк нерідко запам'ятовує побіжно кинутий дорослим вислів, на який, здавалось, він не звернув ніякої уваги. Ніби повністю зосередившись на своїй грі, він в той же час помічає багато з того, що робиться навколо. Маленького Володю в телевізійних передачах цікавлять головним чином різні тварини, звірятка та машини. Появу їх на екрані він завжди зустрічає захопленими вигуками і не хоче погодитися з тим, що собачка побігла й не вертається, що швидко промайнули кадри з корівками, поросятками та телятками. Але це не значить, що все інше не справляє на нього враження і проходить безслідно. Через деякий час після придбання телевізора можна було спостерігати таку сцену. Вова стоїть перед дзеркалом гардероба, дивиться в очі своєму зображенню й серйозно говорить: «Товариші радіоглядачі, ви дивились кінофільм... концерт... композитор... тольський... Завтра буде дощ, сніг, температура. Передача закінчилась... На все добре...»

У дітей можна виділити два види і разом з тим два ступені наслідування: 1) наслідування певного факту, що безпосередньо спостерігається, і 2) наслідування образу факту, що зберігся в пам'яті. Перший вид наслідування можна ще назвати безпосереднім, а другий — опосередкованим.

Безпосереднє наслідування дуже характерне для малих дітей. Найпростішими фактами, що сюди відносяться, є мимовільні, малоусвідомлені відтворення певних реакцій, що викликаються дією тих чи інших безпосередніх вражень. Якщо, наприклад, в кімнаті, де зна-

ходиться багато немовлят, одне з них з будь-якої причини розплачється, то швидко починають плакати і всі інші, відтворюючи на зразок резонаторів діюче на них слухове подразнення. Дитина посміхається, коли до неї весело й лагідно говорять, починає нервуватися або і плакати, коли дорослі виявляють роздратування, і т. п. Хоч спочатку сфера наслідування й невелика і воно має мимовільний характер, але вплив його на дитину дуже глибокий. Воно не обмежується засвоєнням лише зовнішнього боку дій. Ми знаємо, що в рухах завжди виявляються певні психічні стани людини, склад її почуттів, особливості характеру та ін. Сум чи радість, гнів чи страх, врівноваженість чи поривчастість, відвертість чи хитрість і т. п. виразно виявляються і в міміці, і в рухах, і в усій постаті людини. Переймаючи й відтворюючи ті чи інші рухи, дитина мимовільно збуджує в собі й відповідні внутрішні стани. Непомітно для себе разом з рухами вона вбирає в себе і ті думки та почуття, що в них виявляються. Відомий російський педагог П. Ф. Каптерев писав з цього приводу: «Оточіть дитину на першому році життя грубими, суворими особами, що говорять грубим голосом і допускають в присутності дитини сварки й лайки і не стримуються в рухах — дитина, звичайно, не зрозуміє змісту окремих фактів..., але загальний тон обставин відіб'ється в ній, вона буде наслідувати і вираз облич, і звуки голосів, і рухи тіла, і все це мимоволі буде будити в ній грубі почуття...» І навпаки, «Можна вселити й зміцнити в дитині дружні, лагідні, веселі почуття, оточуючи її веселими обличчями, виразами лагідності, прихильності. Тому навряд чи доцільно... сердитись на дітей або в їх присутності сваритися. Свідок вашого гніву, дитина, буде наслідувати ваш приклад і лаятиме вас так само, як ви її лаєте. Наслідувальність в ній сильніша страху, і ми більше уявляємось для дітей зразками наслідування, ніж об'єктами страху». (П. Ф. Каптерев, О детской подражательности, Энци-

клопедія семейного виховання и обучения, вып. VI, 1898, стор. 34.).

Із сказаного видно, що ми починаємо виховувати дітей значно раніше й глибше, ніж думаємо. Давучи можливість дітям часто бачити певну міміку й жести, слухати певні слова й інтонації, спостерігати певний стиль поведінки та взаємин, ми так чи інакше спрямовуємо й формуємо їх психічний розвиток.

В міру зміцнення пам'яті й збагачення досвіду наслідування починає здійснюватися не лише безпосередньо за фактом, що служить прикладом для нього, а й через деякий час. Це звільнення від наявної ситуації значно розширює можливості наслідування, і воно починає включати в себе не лише наявне, а й минуле, поширюючись на все зростаюче коло уявлень. З мимовільного й безпосереднього наслідування стає навмисним, опосередкованим. Дитина починає копіювати цілі сцени й події, які були об'єктом її сприймання. Побувавши в цирку, дитина намагається відтворити дії клоуна чи акробата. Подивившись концерт, пробує відтворити рухи балерини, після відвідування лікаря й собі «вислуховує» сестричку чи братика і т. п.

Діти далеко не завжди цілком розуміють те, що переймають і копіюють. Часто вони, як попугайчики, відтворюють слова, затверджують вірші й пісні без розуміння змісту. Ось, наприклад, трирічний хлопчик наспівує: «А коза чує, серденько ме-е»..., шестирічна дівчинка декламує: «Скрізь горить червона зірка і у тундрі і в постелі»..., не задумуючись і не розуміючи змісту слів «тундра» й «пустеля». П'ятирічний Шурик захотів нарубати дров, так, як дід рубає, і порубав у садку здорову яблуньку.

В своїх діях і особливо в іграх діти наслідують по пам'яті й за уявленнями льотчиків, шоферів, машиністів, солдатів, капітанів кораблів, столярів, лікарів, уявляють себе різними звірами й мисливцями і т. д. Багато вони переймають одне від одного і особливо від старших

віком дітей, з якими хочуть зрівнятися.

Оскільки дошкільники ще не здатні вникнути в суть тих явищ і подій, які вони спостерігають та переймають, та вірно їх оцінити, їхнє наслідування однаково поширюється і на хороше й на погане та шкідливе. Тому треба дбати про те, щоб вони бачили більше хороших прикладів і менше поганих, бо останні можуть їм сподобатись не менше, ніж хороші, і викликати бажання наслідувати їм («дурной пример заразителен»).

Найбільш стійкими й важливими для формування особистості дитини дошкільного віку є наслідування людей, що її безпосередньо оточують. Найближчими для дошкільника людьми є батько й мати, вони його годують, одягають, дарують красиві іграшки, читають цікаві книжки й розповідають казки, вони все вміють і все можуть. Він вважає їх кращими за всіх, найрозумнішими й найсильнішими. Батьки для нього — найвищий авторитет, і він намагається бути похожим на них в усьому, до точності повторювати їхні слова і вчинки, робити те, що вони роблять.

«Діти — це фотографія сім'ї», — справедливо говорить одна з героїнь роману Г. Ніколаєвої «Битва в пути». — Але не просто фотографія, а рентгенівська... вона відбиває внутрішню суть сім'ї. Якщо батьки кар'єристи, міщани, корисливі люди, вони зуміють приховати це від усіх, але не від дитини. І дитина відобразить сутність сім'ї. Тому то в родинях благополучних на перший погляд виростають погані діти».

Власна поведінка батьків — вирішальна річ у вихованні дітей. «Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли ви з нею розмовляєте, або повчаєте її, — говорив А. С. Макаренко, — ви виховуєте її в кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви вдягаєтесь, як ви розмовляєте з іншими людьми, і про інших людей, як ви тішитесь або сумуєте, як ви поводитесь з друзями чи ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету, — все це має для ди-

тини велике значення» (А. С. Макаренко, Вибрані педагогічні твори, 1947, стор. 226—227).

Виходячи з цього, він твердив, що батьківська вимогливість до себе, батьківська пошана до своєї сім'ї, контроль над кожним своїм кроком є найважливішим методом виховання. І коли в поведінці дітей з'являються якісь відхилення, батьки мусять насамперед оглянутись назад і мужньо перевірити свою власну поведінку в родинному житті, визнати помилки й виправити їх. Для батьків сімейне виховання за справедливим зауваженням Н. К. Крупської є насамперед самовиховання. Вони мусять поводитись так, щоб кожен їхній крок виховував.

Чим менша дитина, тим обмеженіші можливості прямого впливу на її свідомість і тим більше значення для виховання має приклад, наочний показ. Наочні позитивні зразки поведінки стимулюють дітей до гарних вчинків і значно полегшують засвоєння ними норм моральної поведінки і формування відповідних звичок, ділом підкріплюють словесні вимоги, роблячи їх більш переконливими й дійовими, бо все це знаходить опору в наслідуванні. Створити, скажімо, звичку одними словесними наставленнями дуже важко, в той час як при наявності живих прикладів вона в силу наслідування утворюється ніби сама по собі. Діти наслідують дорослих в користуванні різними предметами, вчать у них, як їсти, одягатись, розмовляти, засвоюють певний стиль поведінки за столом, в товаристві, на вулиці, привчаються до певного режиму й порядку. Якщо цей порядок поганий, він неодмінно відіб'ється й на вихованні дитини. І, навпаки, якщо батьки організовані, зібрані, в усьому акуратні, то ці якості легше виробляються і в дітей. Це стосується і складніших властивостей, таких, наприклад, як відвертість, ввічливість, чуйність, витриманість. Від батьків діти переймають лагідну чи роздратовану форму реагування на події, що торкаються їх інтересів, грубість чи чуйність у ставленні до людей, судження про різні явища

життя. Наслідування переживань і емоційних станів близьких дітям людей накладає великий відбиток на виховання почуттів.

Але наявність позитивних прикладів сама по собі не забезпечує успіху виховання. Найкращий приклад, якщо він не заражає, не переконує дитини, не викликає в неї бажання діяти таким же чином, буде безсилим перед впливами інших, небажаних прикладів. Щоб вплив прикладу був глибоким і сталим, він мусить поєднуватися з переконанням, з розумінням того, що краще і що гірше, з вихованням правильного емоційного ставлення до позитивних і негативних явищ життя, організацією досвіду моральної поведінки.

Дійовість впливу прикладів у вихованні ґрунтується на авторитетності зразка, зокрема на довірі й пошані дітей до старших. Тому, якщо ми хочемо, щоб діти наслідували когось, треба передусім зробити об'єкт наслідування привабливим, викликати в дітей любов і пошану до нього. З другого боку діти самі швидше беруть приклад і наслідують тих, хто їх любить, — розумна любов і повага до дітей є запорукою ефективності будь-яких виховних заходів. Вона мусить поєднуватися з точністю й визначеністю вимог до дітей, єдністю слова й діла. Особливо слід уникати надокучливих моралізувань, не підкріплених практикою поведінки. Ще М. Добролюбов слушно зауважував: «Якщо ви хочете зробити дитину негідником, то привчіть її з дитинства повторювати всілякі моральні сентенції, і потім вони не будуть вже мати на неї ніякого впливу». Така вже властивість душі людської, — говорив К. Д. Ушинський, — зважаючи до фрази, вона перестає відповідати почуттям на цю фразу.

Зразки для наслідування мають бути не лише привабливими, а й доступними для дітей. Було б нерозумним, скажімо, заохочувати дошкільників наслідувати зміст і форми діяльності дітей шкільного віку

чи дорослих. Як би не подобались дошкільникові майстерно виконані художні малюнки, він не зможе їх наслідувати і не матиме в цьому успіху. Таке наслідування ні до чого не приведе і може завдати лише шкоди. Дитина мусить вчитися на малюнках дитячого стилю. Те ж стосується і співів, музики, ліплення і т. п.

В дитинстві наслідувальність інколи може розвинутиись надмірно й непропорційно до інших здатностей. Тому треба ставити її в певні рамки, часом стримувати і дбати про те, щоб розвиток наслідування не заглушив самодіяльності й творчості дитини. Починаючись із зовнішнього, наслідування поступово мусить йти і доходити до внутрішнього й осмисленого. Тоді воно буде розумною й плідотною діяльністю і сприятиме правильному розвитку дитини, готуватиме її до творчості й переходитиме в самостійну творчу діяльність.

Вихователям треба дбати про те,

щоб у цих зразках діти наслідували не зовнішні ознаки й дрібниці, а головне і суттєве. При наслідуванні немає потреби буквально копіювати взірць, та це й неможливо. Наслідування, за винятком хіба що найпростіших його форм, ніколи не є актом автоматичного перенесення дій і станів з однієї особи на іншу без будь-яких змін. Воно не є простим відтворенням і повторенням, а становить собою власну діяльність певної особи, що розвивається з приводу вражень від іншої людини. В міру зростання досвіду дитини, її свідомості й самосвідомості наслідування стає все більш свідомим і вибіркоким, все більше наближається до самостійної діяльності. З цього погляду і треба оцінювати наслідування. Його найважливіша роль і значення полягають в тому, що воно дає матеріал для власної діяльності і є засобом для розвитку й формування самостійної творчої особистості. Цьому основному завданню виховання і мусить служити наслідування.

